

הרב ישראל דנדרוביץ

ראש בית המדרש באר האבות, מח"ס הנחמדים מזהב, ערד

דרשת הבר מצוה של שמעון ולוי

שמעון ולוי המיתו את אנשי שכם בשל חידושם
ביום הבר מצוה כי גוי שמל חייב מיתה

סיפר רבינו הפני מנחם זיע"א (ספר מצוותיך שעשועי, עמ' ע"ט) "האמרי אמת שאל את אחיו הרה"ק רבי משה בצלאל זצ"ל: האם זוכר את האמרה שהגיד השפת אמת בבר מצוה שלו, ואמר שאינו זוכר. ואמר לו האמרי אמת, שהשפת אמת אמר בשם החידושי הרי"ם: הטעם שאנשי שכם התחייבו מיתה, דאיתא 'גוי ששבת חייב מיתה', כי שבת זה אות בין הקב"ה לישראל, וגוי ששבת גוזל את האות. וכן גוי שמל את עצמו חייב מיתה, כי גם המילה היא אות בין הקב"ה לישראל, ומכיון שאנשי שכם מלו את עצמם נהרגו.

והוסיף החידושי הרי"ם דיתכן שזה היה ה'פשעטיל' של שמעון ולוי לבר מצוה, שהרי בזמן הזה הם נהיו בני שלוש עשרה (עיין רש"י נזיר כט: וגמירי שמעון ולוי בההיא שעתא בני י"ג שנה הוו).

וכך הובאו הדברים בספר ליקוטי הרי"ם (פ' וישלח): "ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו וגו', הרמב"ן הקשה על בני יעקב שהרגו את אנשי שכם וכי רוצחין היו. ונראה לתרץ שלאחר שהדין הוא 'גוי ששבת חייב מיתה' (סנהדרין נח:), משום ששבת היא אות רק לבני ישראל, כמו שכתוב (שמות ל"א י"ג) כי אות הוא ביני וביניכם, וגוי שנשתמש באות שלא שייך לו זהו גזל (עי' יד רמ"ה סנהדרין שם) וכן נח שגזל חייב מיתה, וכן על מילה שהוא גם כן אות, כמו שכתוב (בראשית י"ז י"א) והיה לאות ברית ביני וביניכם, חייבים גם כן מיתה, ובני יעקב היו אומרים להם 'אך בזאת וגו' אם תהיו כמונו להמול לכם כל זכר', היינו להמול לשם גירות ויהיו ישראלים כמותם, אבל אנשי שכם מלו עצמם רק לתאוות חתנות ולהיות נשאים בגיותם לכן היו מחוייבים מיתה, לזה שמשתמשים באות כנ"ל. ולוי נעשה אז בר מצוה (עיין בר"ר פ"י), וחידש זה הדין על הבר מצוה שלו, דכמו שעכו"ם ששבת חייב מיתה כן גם במילה."

במשנת השפת אמת והפרי צדיק

ברור שדברי רבינו החידושי הרי"ם הללו הם המקור לדברי נכדו רבינו השפת אמת, אשר כך כתב בספרו על התורה (פ' לך, תרמ"ח) "ובאמת בכל דבר יש בו נקודה שמשם נמשך דביקות אל השורש למעלה, וזו הנקודה היא גנוז, כמ"ש סוד ה' ליראיו. לכן סוד המילה ערלה חפיא

עליה, ונתגלה רק לבני ישראל. וכן בשבת קודש 'אות היא ביני' כו', וגוי שמל או ששבת חייב מיתה".

וכבר ציין זאת רצ"ד גלאזער בספרו חמדת צבי (ירושלים תרצ"ג, שפתי צדיקים, וישלח אות י') "זוה כוונת אדמו"ר השפת אמת זצ"ל שכתב ... דגוי ששבת או שמל חייב מיתה, אף שאין מקום בכל הש"ס ממילה, רק מה שאמרו בסנהדרין דגוי ששבת חייב מיתה, ולא במילה".

לימים עמד על כך בשו"ת משנה הלכות (חלק ט"ז סי' ע"ג) במכתבו לרבינו הפני מנחם: "אבא בהערה אחת אשר ראיתי בשפת אמת ... וגוי שמל או ששבת חייב מיתה ... ומיהו לענין מילה לא מצאנו שעכו"ם שמל חייב מיתה ... ואולי מעכ"ג ימצא איזה תירוץ ליישב דברי כק"ז זי"ע ועכ"י". ומחזורתא שיסוד דברי השפת אמת הם מדברי זקנו החידושי הרי"ם. ועיין עוד מה שכתב בזה הרב המלקט ספר פסקי תשובה (פיעטרקוב תרצ"ג) בהקדמתו.

וראה זה חדש אשר מצאתי שהגאון רבי חיים פאלאג'י, בן דורו של החידושי הרי"ם, בספרו פני חיים (איזמיר תרנ"ג פ' וישלח) כתב מעצמו כיסודו של החידושי הרי"ם: "דלכאורה יפלא איך בני יעקב יעצו את שכם ואת חמור אביו שימולו את בשר ערלתם ולא חששו שעוברין על לאו דלפני עיור לא תתן מכשול, כיון דדוקא לאברהם ולזרעו ניתנה מצוה זו והגוים אם יקיימוה חייבים מיתה, ובאיסור גדול כזה דמחייבו מיתה כולי עלמא מודו דאיכא איסור דלפני עור לא תתן מכשול".

ולהשלמת הענין יצוינו דברי הרה"ק רבי צדוק הכהן מלובלין בספרו פרי צדיק (ר"ה, כ"א) "שאומות העולם נצטוו רק בשבע מצוות ואין רשאים להוסיף שום מצוה מדעתן, רק או שיתגייר ויקבל כל המצוות או יעמוד בתורתו ... ולכן נתחייבו אנשי שכם מיתה מפני שהוסיפו מצות מילה שלא לשם גירות".*

כמה מלקין אותו - ארבעים חסר אחת

והנה יש לשער כי חידוש זה שחידשו שמעון ולוי על יום הבר מצוה שלהם יש בו שייכות לבר מצוה, ועלינו להבין את טיבו של הרעיון המקשר ביניהם.

והנראה לומר בזה, בהקדם מה שהביא הגאון רבי אלעזר קאליר, בעל אור חדש, בספרו חות יאיר הקדמון (אור התורה, קל"א א') "במדרש פליאה 'שאלו תלמידיו את רבי: רמז לבר מצוה מן התורה מנין, אמר להם דכתיב ארבעים יכנו ולא יוסיף. וראיתי שעמד בזה הגאון מוהרא"ב [=רבי אברהם ברודא] ז"ל. ואמרתי גם אנכי אענה את חלקי ליישב בדרך דרוש".

* וצדרי רבי לזוק הכהן ז"ל מתחדש שנאמר על בני נח להוסיף שום מלוא מדעתם ולא רק שנחייבו משום גזילת האות של שבת או מילה. וכ"מ מסתימת לשון ס' פני חיים הג"ל. (המערכת)

ובעקבותיו נלך ונענה אף אנו חלקנו כמילתא חדתא בביאור הדברים, בהקדם מה ששינינו במס' מכות כב. כמה מלקין אותו, ארבעים חסר אחת, שנאמר 'במספר ארבעים', מנין שהוא סמוך לארבעים. ומפרש בגמרא (שם ע"ב) אי כתיב 'ארבעים במספר' הוה אמינא ארבעים במנינא, השתא דכתיב במספר ארבעים מנין שהוא סוכם את הארבעים, אמר רבא כמה טפשאי שאר אינשי דקיימי מקמי ספר תורה ולא קיימי מקמי גברא רבה, דאילו בס"ת כתיב ארבעים, ואתו רבנן בצרו חדא. והקשו המפרשים דאם אכן אין כוונת התורה אלא שילקו ארבעים חסר אחת, מהיכי תיתי אמרה 'ארבעים יכנו' וחכמים הסבירו שהכוונה היא לארבעים חסר אחת, וכי לא טוב יותר היה אילו התורה כתבה במפורש שהחיוב הוא ארבעים חסר אחת ולא יותר.

רבינו המהר"ל (גור אריה פ' תצא; באר הגולה, סוף הבאר הראשון) דן בקושיא זו והוא מעלה רעיון עמוק, ובלשונו: "הרי דבר זה חכמה עליונה מופלאה": באדם יש ארבעים חלקים, שכנגדם באים ארבעים ימי יצירת הוולד. ל"ט חלקים מתוכם הם חלקי הגוף והם סובבים את הנשמה היא הנקודה הפנימית שהיא המשלימה את הארבעים. הנקודה הפנימית בפני עצמה טהורה היא, אלא שכל זמן שהיא מחוברת לטמא הרי היא טמאה, שכל המחובר לטמא הרי הוא כמוהו.

בשל כך תופסת התורה בלשונה ואומרת 'ארבעים יכנו', כי אכן חטא האדם מקלקל את כל ארבעים חלקיו, אולם כאשר נטהרים ל"ט חלקים על ידי ל"ט מכות, נטהרת מאליה גם הנקודה הפנימית, ונמצא שבסופו של דבר מתוקנים כל ארבעים חלקי האדם. "והרי כל"ט מכות הוסר החטא מן הגוף, וממילא נמצא הנשמה טהורה, שאין בה פחיתות בעצמה, רק כאשר היא מצורפת לגוף החוטא, וכאשר הגוף נקי מן החטא אין כאן פחיתות וחטא בנשמה, ואין צריך להלקותו עוד".

גילוי הנקודה הפנימית בישראל ובנכרי

על בסיס דברי המהר"ל מוסיף הרה"ק השם משמואל (פ' נח, תרע"ה) ומחדש כי פעמים יש צורך להכות ארבעים שלמים ולא פחות: "והנה זה ניחא בישראל דהפנימיות שלהם טובה, אבל באומות העולם שגם הפנימיות שלהם משורש הנחש אין ענין ל"ט מכות אלא ארבעים שלמים, ועל כן במצרים נמי לקו ארבעים מכות מהאי טעמא".

וממשיך השם משמואל ומפרש בדברי המהר"ל את הסוד 'גוי ששבת חייב מיתה': "ולפי האמור יש ליתן טעם אהא דאיתא גוי ששבת חייב מיתה. דהנה ידוע דל"ט מלאכות הן תיקונים ובירורים מל"ט הקללות שנתקלל העולם מחמת חטא אדם הראשון. ונראה שמספר ל"ט קללות הוא לעומת ל"ט חלקי האדם, שהאדם הוא עולם קטן, אבל לעומת הנקודה הפנימית לא שייך קללה שאינה מתקלקלת, והיינו אף שבקלקול

ל"ט החלקים נחשבת גם היא מקולקלת כנ"ל, מכל מקום אין צריך רק לל"ט תיקונים כנ"ל.

ובשבת נאסרו ל"ט מלאכות, ששבת היא הנקודה הפנימית, כי כל שביעי הוא פנימיות ששת הקצוות המקיפין, ונתגלה הנקודה הפנימית ממילא ולא שייך בירורים ותיקון ל"ט החלקים, ובשמירת שבת מורין שאין שולטין אז ל"ט הקללות כאשר היא פנימיות ונעשים דברים בקדושת שבת ומתגלה נמי הפנימיות של האדם.

וכל זה הוא בישראל, אבל אומות העולם שהפנימיות שלהם היא שורש הנחש טוב יותר שלא יתגלה שורש רע זה. ועיין ברמב"ן (פ' אחרי) בפסוק 'את מקורה הערה', כי מקור מושחת טוב שלא יתגלה. ועל כן גוי ששבת גילה שורש הרע הזה וחייב מיתה".

הרי מפרש השם משמאל ששמירת ל"ט מלאכות בשבת מגלה את הפנימיות, אלא שאצל יהודי זהו גילוי הנקודה הפנימית הטובה, ושכרו הרבה מאוד. אולם אצל גוי אין שמירת שבת וההמנעות מעשיית ל"ט מלאכות מגלים אלא את שורש הרע, שורש הנחש. והיות וראוי הוא שהמקור המושחת לא יתגלה, לכן גוי ששבת חייב מיתה.

ואנן נענה אבתריהו ונאמר כי היינו טעמא נמי לכך שגוי שמל חייב מיתה, כדברי החידושי הרי"ם. הסרת הערלה היא גילוי הפנימיות, וכלשונו של רבינו השפת אמת (פ' וירא, תרל"ב): "כי בכל דבר יש נקודה חיות מהשי"ת, ורק שצריכין להסיר הקליפה והחיצוניות שנקרא ערלה דחפא ברית, ובהוסר הערלה ממילא מתגלה הנקודה", ועוד לו (פ' לך, תרמ"ב): "רק במקום המילה מוכרחין להסיר הערלה ואז נתגלה האור, וזהו פריעה שהוא התגלות הפנימיות", וחזר ושנה זאת כמה וכמה פעמים. ובשל כך אצל יהודי הסרת הערלה מביאה את הפנימיות הטובה, ובכך הוא נכנס בבריתו של אברהם אבינו להיות נמנה על לגיונו של מלך שומרי בריתו, אולם אצל גוי מביאה הסרת הערלה שתתגלה הפנימיות הרעה, שורש הנחש, ועל כן גוי שמל חייב מיתה.

בר מצוה - 'תוכו כברו'

גם ענין הבר מצוה הוא גילוי הפנימיות של האדם. הנה כך שנינו במשנתו של רבינו השפת אמת זיע"א (ליקוטים, עניני בר מצוה, "לבר מצוה של בני") "בספר מדרש שמואל מביא ממדרש, רמז בן י"ג למצוות דכתיב 'עם זו יצרתי', 'זו' גימטריא י"ג. נראה שנשתנה הציור כאמור 'עם זו'. וכן מצינו בפ' תולדות 'ויגדלו הנערים', דרשו חז"ל קודם שנעשו בני י"ג לא היה ניכר, מכלל שעיקר הבדל בין ישראל לנכרי ניכר בגדלות זה שניתוסף בו נפש איש ישראל, דכתיב 'וייצר', ב' יצירות, והם הם היצר טוב ויצר הרע, ולכן כשבא היצר טוב חל עליו הציור המיוחד לאיש ישראל והיא היצירה של עולם הבא, ועל ידי קבלת תרי"ג מצוות שהן נגד האברים וגידים שהוא ציור של פנימיות הנפש נשתנה האדם ונאמר

עליו 'עם זו יצרתי', ולכן יש לשמוח באותו יום כמו ביום הלידה שנעשה בריה חרשה".

ורבינו הפני מנחם זיע"א היה בודק בשמא: "בר מצוה" ומפרשו כמין חומר לפי דברי השפת אמת, שאין זה אלא מלשון "תוכו כברו", שביום הבר מצוה יוצאת הפנימיות של האדם חוצה ומתגלה. ביום הבר מצוה מתגלה ההבדל בין ישראל לנכרי וחל עליו הציור המיוחד שיש לבני ישראל.

בקנה אחד

שמעון ולוי כשנעשו בני י"ג למצוות ירדו אל עומק השיתין של יום זה שמהותו ותכליתו גילוי הפנימיות והכרת ההבדל בין ישראל לעמים. ומשכך הם השכילו שהתועלת בגילוי הפנימיות היא דווקא אצל בני ישראל, שהנקודה הפנימית שלהם היא משורש הטוב, אולם אצל הנכרים אין ראוי שתתגלה בהם הנקודה הפנימית, כי מקור מושחת שלהם ראוי שלא יתגלה, ובשל כך מתחייב גוי המגלה את הנקודה הפנימית, אם כשנשמר מל"ט מלאכות ואם כשמל עצמו, בחיוב מיתה. ובשל כך יצאו שמעון ולוי והרגו אנשי שכם שמלו עצמם.

ואם כן זוהי כוונת המדרש, שהרמז לבר מצוה מצוי ב'ארבעים יכנו', שכן הצד השווה שבשניהם הוא ענין גילוי הנקודה הפנימית המצויה בתוך היהודי.

ואגב אורחא יצויין, כי הנה השפת אמת כתב שדבריו הללו בענין בר מצוה אמר במקלות ביום הבר מצוה של בנו. ואין זה מהנמנע לומר שהיה זה אכן בבר מצוה של בנו הרה"ק רבי משה בצלאל זיע"א, אשר באותו מעמד אנו יודעים שהשפת אמת גם אמר את הרעיון של החידושי הרי"ם שגוי שמל חייב מיתה, כי אכן שניהם עולים בקנה אחד ויסודם הוא ענין גילוי הפנימיות של האדם.

ובזה יבואר יפה מה שמצאנו כי כל ענין זמן הבר מצוה אכן נלמד משמעון ולוי, כמו שכתב רש"י (אבות פ"ה מכ"א) בן שלש עשרה למצוות, דכתיב 'איש או אשה אשר יעשו מכל חטאות האדם' וגו', ואינו קרוי 'איש' עד שהוא בן שלש עשרה וכדאשכחן התם 'ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה', ואז היה לוי בן שלש עשרה שנה. ולפי האמור יאירו הדברים, שבכוונה תחילה נסתובב שהילפותא המלמדת את זמן הבר מצוה תהא משמעון ולוי, כי אכן אצל שמעון ולוי מצאנו כי הם השכילו את סוד הבר מצוה, שהוא ענין גילוי הפנימיות, ואף היו נאה דורשים לחדש שגוי שמל חייב מיתה ונאה מקיימים בהריגתם את אנשי שכם.

